

обставин справи через начальника відділу всі листи передавали на розслідування старшому прокурору Апеляційного суду або прокурором Військового чи Морського судів [1, 45 – 48 зв.]. Інформаційне відділення комплектувалося з його начальника, 4 штаб-офіцерів для розробки і класифікації оперативних матеріалів, агентів зовнішнього нагляду (за окремим штатом), спеціального діловода і друкарки та мало дозвіл на роботу з таємними документами.

Зовнішнім наглядом керував призначений завідуючий, якому підлягали агенти Кисва та відряджені у провінцію. Всі агенти поділялися на три розряди (за розміром оплати): вищий (15 осіб за штатом), середній (20 осіб) і молодший (15 осіб). Агентами могли стати лише особи, які залишилися на надстроковій службі, закінчили курси навчальних команд мирного часу і отримали відповідні атестації [1, 46, 47 зв. – 49 зв., 78 – 78 зв.]. При цьому, агенти зовнішнього нагляду поновлювалися у військовому званні надстроковця і зобов'язувалися особисто підпискою прослужити не менше року. Звільнити їх могли лише у дисциплінарному порядку. Агенти та “спостерігачі” Особливого відділу отримували окремі кошти на “секретно-агентурні потреби” [10, 7 – 7 зв.].

Існував також *Загін особного (особливого) призначення*, який устанавлювався з метою забезпечення порядку в місцях перебування гетьмана. Він підпорядковувався начальникові Штабу гетьмана і прирівнювався до окремого батальйону [1, 39 – 41, 55 – 59; 9]. 19 жовтня 1918 р. начальник Штабу гетьмана виступив перед Радою міністрів з доповіддю про виділення “коштів на утримання членів загону”. Бюджетна комісія повідомила про можливість асигнувати, а уряд ухвалив 55 тис. 771 крб. [10, 21]. А. Денікін вважав, що організація контррозвідки і “загони особливого призначення” в Україні домінували над “багнетами”, тобто над питанням створення армії [11, 146]. Проте, таке твердження було значним перебільшенням. Загалом на жовтень 1918 р. у розпорядженні начальника особистого Штабу гетьмана по факту, а не на папері був лише Осібний вільнонайманий загін із 800 вояків для протидії окремим спробам більшовиків підняти повстання поблизу Києва й ґрунтовно споряджений кулеметами, бліндованими автомобілями та іншими технічними засобами, а також 2 сотні власного конвою гетьмана [12, 100 – 101, 107].

Повноваження Осібного (Особливого) відділу були практично необмеженими. Його службовці навіть склали для гетьмана таємні офіційні довідки про імовірних кандидатів на посади міністрів та їхніх товаришів (заступників) [7, 14]. Класні урядовці за наказом начальника або його помічника мали право робити арешти в порядку, визначеному розпорядженням Міністерства внутрішніх справ від 30 травня 1918 р. Їм також надавалися права військових цензорів. Усі державні і цивільні установи, посадові особи, а також військові частини і військовослужбовці зобов'язувалися надавати допомогу і виконувати вимоги службовців особливого відділу. Урядовці дипломатичних установ також мали сприяти діяльності особливого відділу і беззаперечно приймати пакети для відправки зі своїми кур'єрами, не вдаючись до якихось роз'яснень.

Крім того, їм належало пересилати до особливого відділу газетні статті, які висвітлювали “відношення урядових, суспільних і парламентських кіл до Ясновельможного Пана Гетьмана всієї Української Держави і її Уряду”. Банківські і кредитові установи на вимогу начальника особіного відділу повинні були надавати необхідні йому довідки. Урядовці відділу мали право “відвідувати всі місця замкнення в Україні і робити допити в'язнів, а також викликати для допитів до себе всіх заарештованих,

за ким би такий не рахувався” [8, 48 – 49]. Справи і витрати особливого відділу були державною таємницею. Кошти на утримання Відділу відпускалися за кошторисом Штабу гетьмана з Державної скарбниці наперед кожного місяця до 5 числа. Відділ мав свою гербову печатку і печатку для пакетів. Для майна, яке відбирали при обшуках і конфіскаціях, була спеціальна сургучна печатка. Урядовці відділу, крім наглядових агентів, носили формений одяг, встановлений для Штабу гетьмана. Як і всі військовослужбовці Головної квартири, вони носили мазепинки з гетьманськими кокардами у вигляді тризуба і коротенькі кітелі, підперезані паском чи шовковим поясом. Погони на кітелях були з плетінням і зірками. Форма мала сіро-синій колір. На шароварах у старшин був краповий кант [12].

Таким чином, можна зробити висновок, що Штаб гетьмана відігравав одну з ключових ролей в державотворчій роботі за часів гетьманування П. Скоропадського і являв свого роду службу безпеки, розвідки, контррозвідки та охорони голови держави водночас. Цілком вірогідно, що через такі широкі (особливо силові) повноваження Гетьманської квартири взагалі і Штабу гетьмана зокрема, П. Скоропадський намагався створити власний уряд і силову структуру, які (в тіснішому полі найближчих і довірених йому особисто осіб) надав би гетьманові можливість діяти більш самостійно в управлінні державою, уникаючи тотального контролю окупаційної німецької влади. Втім, сили Штабу гетьмана не могли замінити армії, а відтак, передбачаючи антигетьманський заколот, об'єктивно не могли протистояти організованому військовим підрозділам опозиції, що під проводом Директорії стали в авангарді протигетьманського виступу, а тим паче хвилі збройного повстання народних отаманських формувань, які восени 1918 р. почали діяти скоординовано й під єдиним воєнно-політичним керівництвом, що засвідчили події жовтня – грудня 1918 р. й, врешті-решт, призвели до повалення Гетьманату П. Скоропадського.

1. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України)*. – Ф. 2469. – Оп. 1. – Спр. 1.
2. *ЦДАВО України*. – Ф. 2469. – Оп. 1. – Спр. 4.
3. *ЦДАВО України*. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 92.
4. *Центральний державний архів громадських об'єднань України*. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 89.
5. *Скоропадський П. Спогади*. – К.: Філадельфія, 1995.
6. *Императорское Училище Правоведения и Правоведы в годы мира, войны и смуты / Сост. Н.Л.Пащенко*. – Мадрид, 1967.
7. *ЦДАВО України*. – Ф. 4547. – Оп. 1. – Спр. 2.
8. *ЦДАВО України*. – Ф. 2469. – Оп. 1. – Спр. 7.
9. *Державний вістник*. – 1918. – 22 липня.
10. *ЦДАВО України*. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 136.
11. *Деникин А.И. Очерки русской смуты // Вопросы истории*. – 1991. – № 1.
12. *Армія*. – 1918. – 1 грудня.

Т. Ю. Герасимов

ЦУКРОВА СПЕКУЛЯЦІЯ НА ПОДІЛЛІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ П. СКОРОПАДСЬКОГО (квітень – грудень 1918 р.)

Для України завжди традиційним було питання – чому дорожчає цукор? Тільки протягом 2009 р. його ціна зросла на 84% [1]. Чи не головною причиною дорожечі цукру є спекуляція. Можливість заробити добрі гроші на перепродажу солодкого продукту у нашій

країні завжди була великою спокусою, зокрема і майже 100 років тому. У досліджуваній нами період – Гетьманат П. Скоропадського – сформувався комплекс обставин, що сприяв поширенню цього ганебного економічного явища, вносячи роздратування в кола незможних верств та підриваючи авторитет влади [2, 311].

Спеціальне дослідження щодо цукрової спекуляції доби «Української Держави» українськими істориками не здійснювалося. Проте, слід відзначити монографію П. Гай-Нижника [3], в якій розкрито фінансову політику гетьманських урядів, в тому числі і щодо цукру. Варті уваги статті А. Антонішина [4] та В. Воловика [5], стосовно розвитку цукрової промисловості на Поділлі та тогочасні ремінісценції відносно проблеми [6; 7]. Важливими є й інші матеріали подільської преси 1918 р., Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, а також Державного архіву Вінницької області.

У статті розглянуто основні фактори, які створювали умови для цукрової спекуляції як у всеукраїнському масштабі, так і на Поділлі, яке часто називають «цукровим Донбасом», а саме: кількість продукту у державі, характер його розподілу та законні і незаконні способи постачання на продовольчий ринок, цінову політику уряду, а також запобіжні й каральні заходи держави для боротьби зі спекулянтами.

Напередодні I світової війни у Подільському регіоні працювали 52 цукрових заводи, які щороку виробляли 24 млн. цукру, що складало 20% загальноімперського виробництва. Загалом в Україні вироблялося 80 млн. пудів цукру [5, 57], що вчетверо перевищувало внутрішнє споживання цього продукту (понад 20 млн. пудів на рік) [7, 1].

В умовах війни постала гостра необхідність перед державою взяти під жорсткий контроль постачання цукру населенню, для чого 20 січня 1916 р. в Києві було створено Центральне бюро з об'єднання закупівлі цукру (Центросахар) й уведено карткову систему. Саме до нього повинні були направлятися усі вимоги щодо постачання цукру як від центральних, так і від місцевих [8].

Протягом 1914 – 1918 рр. відбувся різкий спад цукрової промисловості, чому сприяли світова війна, революційні соціалістичні експерименти Центральної Ради та більшовиків 1917 – 1918 рр., а також присутність на території України австро-німецьких військ. Так, якщо на Войтівцевському цукровому заводі (Подільська губернія) у 1912 – 1913 рр. було вироблено 491, 3 тис. пудів цукру, то у 1917 – 1918 рр. – 251, 3 тис. [4, 46]. Однак, навіть за такої ситуації, в умовах інфляції та обезцінювання грошей, саме цукор міг стати альтернативною валютою. [9, 140]. Гетьманський уряд, розуміючи важливість цукрового виробництва для країни, і виходячи з потреби виконання зовнішньоторговельних зобов'язань за торгівельною угодою з Центральними державами, забезпечення внутрішнього ринку, одразу ж взяв важелі цукрового виробництва в свої руки. Вже на початку травня 1918 р. урядом видана Постанова про вилучення з ужитку на ринку цукру вільного продажу і з 7 травня встановлена державна монополія на цукрову промисловість [10] (на зміну відповідного закону Тимчасового Уряду від 14 серпня 1917 р.). Для втілення в життя Закону урядом було виділено Міністерству фінансів кредит у 140 млн. крб., який було цілком використано для розрахунку з цукрозаводчиками [3, 115]. Завдяки цьому на Поділлі була відновлена робота на 48 із 52 підприємств цукрової промисловості [4, 47].

Тоді ж були підвищені постійні та продажні монополні ціни на цукор, що вводилися з 15 травня 1918 р. Зокрема було встановлено: для цукрового піску – від 37 крб. 20 коп. до 60 крб. та від 40 до 80 крб. – для рафінаду

за пуд, з 1 липня ціни зросли до 80 і 100 крб. відповідно, а з 1 вересня 1918 р., у зв'язку з загальним підвищенням цін, необхідністю наповнення бюджету тощо, їх було підвищено до 100 – 120 крб. за пуд [3, 115 – 116].

На жаль, встановити точну кількість цукру в державі за гетьманського правління неможливо, але навіть за умови відновлення 38% довоєнного рівня виробництва [4, 47], за нашими підрахунками, як мінімум його було 30, 4 млн. пудів, з яких офіційно бл. 5,75 млн. пудів було поставлено Центральним державам [10]. Отже, для потреб внутрішнього ринку цукру було вдосталь, але поінформованість суспільства залишалася низькою, на чому добре заробляли спекулянти, практикуючи поширення різних міфів щодо наближення «цукрового голоду».

За Гетьманату склалася своєрідна система розпорядження цукром на міністерському рівні – фінансів та харчових справ. Перше опікувалося виробництвом та випуском продукту, а друге – його розподілом. Безперечно, таке двовладдя вносило чималу плутанину на продовольчому ринку, що лише грало на руку спекулянтам.

Показовим був випадок, який стався на одній зі станцій Південно-Західної залізниці, коли держава буквально прогавила 54 тис. пудів цукру, втративши як мінімум 4,3 млн. крб. Ще в листопаді 1917 р. продукт було прийнято для відправки до Росії, однак її було скасовано через більшовицький переворот. Там він пролежав аж до серпня 1918 р., будучи дивним чином не поміченим Міністерствами, хоча начальник станції щомісяця відправляв відомості про цукор. Спекулянти блискуче цим скористалися, заплативши 190 тис. крб. за інформацію про його місцезнаходження [7, 1]. Тож цілком закономірно, що в кінцевому результаті цукрова монополія дала бюджету країни 354 млн. 926 тис. крб., замість запланованих 1 млрд. 321 млн. 479 тис. крб. [3, 117].

На регіональному рівні функції Міністерств виконували губернські управління акцизними зборами і місцеві продовольчі управи.

Проте, визначальним чинником поширення спекуляції, на думку сучасників, з якою ми погоджуємося, було поєднання карткової системи розподілу цукру серед населення (місячна норма становила 3 фунти (1,35 кг) на особу) та вільного продажу за цінами, що не повинні були перевищувати встановлені державою [7, 1]. Це було юридично закріплено у згаданому Законі про державну монополію, де зазначалося: «Скарбовий цукор продавати без карток, надавши право Міністрові фінансів організувати цей продаж в населених пунктах і містах на комісійних умовах, а також з скарбових скарбниць, плян же розподілу складається Міністром продовольчих справ по згоді з Міністром фінансів» [3, 115]. Наприкінці 1918 р. у державній скарбниці було зосереджено 3 млн. пудів цукру [4, 47].

За нашими підрахунками, карткова норма приблизно відповідала середньому загальнодержавному споживанню цукру – понад 20 млн. пудів і її, принаймні математично, можна вважати більш-менш виправданою. Однак відпущений цукор за картками не міг задовольнити вимоги всіх споживачів, що створювало ажіотаж на цукровому ринку та породило спекуляцію від дрібного побутового рівня шляхом отоварювання продукту з карток до величезних махінацій некоронованих «цукрових» королів.

Напередодні кожного підняття монополних цін вони виявляли найбільшу активність, щоб запастися товаром ще за старими казенними цінами, заповнюючи потаємні склади і намагаючись за можливості роздільно його місце зберігання. Тому багато цукру знаходилося не лише у заводських магазинах чи складах, але й у різних таємних місцях [7, 1], в тому числі і у квартирах [11, 1]. Час від часу в газетах повідомлялося про виявлені

державною вартою такі сховища. Наприклад, у Вінниці 3 липня у тютюновому магазині було розміщено незаконний склад цукру (21 мішок) [12, 1], а через кілька днів – 6 пудів в одному з буфетів міста [13, 1]. Спекулянти у відповідь вдавалися до поспішного перевезення цукру з підпільних місць зберігання з однієї частини Вінниці до іншої, більш спокійної [14, 1].

Реалізовували цукор спекулянти за цінами, в залежності від ситуації: тоді як монопольна ціна складала 60 крб. за пуд, у приватній торгівлі він продавався за 75 – 76 крб., а в разі поширення чуток про скасування вільного продажу (серпень 1918 р.) – 80 – 82 крб., тобто, навіть майже не перевищуючи монопольну ціну, утримуючись при цьому від великих заготівель [6, 1]. У вересні героєм місцевих газетних шпальт став власник вінницького магазину «Східні ласощі», який продавав цукровий рафінад по 4 крб. за фунт, замість встановлених державою 2 крб. 35 коп. [15, 1].

Яким чином цукор потрапляв до їх рук? Перш ніж назвати основні шляхи, ми зауважимо, що за гетьманським законодавством «відпуск цукру проводиться з належних до Міністерства Фінансів закладів, а також тих, закладів, що їх держать приватні особи, кооперативи та громадські установи, яким цей продаж буде доручено від Міністерства Фінансів... і зобов'язуються продавати його по ціні, призначеній Міністерством Фінансів» [16, 1]. Очевидно, одержати дозвіл на гуртову закупівлю та продаж цукру для грошовитих спекулянтів не було великою проблемою.

Часто спекулянти вступали у змову з кооперативами, яким відпускався заводами цукор, сплачуючи комісійну плату (бл. 1000 крб. з вагону), а потім вивозячи його для таємного продажу [6, 1]. Також вони користувалися тим, що уряд неодноразово йшов на зустріч заводчикам, задовольняючи їх прохання на дозвіл додаткового вільного випуску цукру, за ціною не вище монопольної, з метою покрити виробничі витрати. Наприклад, 3 липня такий дозвіл надали Томашпільському цукровому заводу: 25 тис. пудів для отримання 1,5 млн. крб., хоча підрахунки проводилися у червні, тобто до липневого підвищення монопольної ціни з 60 до 80 крб. за 1 пуд [17, 1 – 2]. А в серпні Управляючий акцизними зборами Подільської губернії надав такий же дозвіл кільком місцевим цукроварням [18, 2]. Й хоча усі розрахунки могли формально проводитися за казенними цінами, навіть зі знижками, в дійсності договори часто укладалися за більш високими цінами й різниця вже нелегально потрапляла до кишені заводчиків.

Поширеним був і свавільний, без будь-якого дозволу відпуск заводчиками цукру у приватні руки. Місцевий акцизний нагляд мав можливість лише складати про такі факти протоколи, які застрягали у вищих інстанціях [6, 1]. Слід зауважити що керівництво заводів не гребувало також заробляти гроші на своїй продукції під «димовою завісою» фіктивних австро-німецьких реквізицій, які здійснювалися за попередньою домовленістю між союзниками та господарями цукроварень [3, 115].

Розподілом цукру серед населення на місцях займалися продовольчі управи, котрі давали ордери кооперативам для отримання ними продукту безпосередньо із заводів або з казенних складів [19, 1]. Проте, часто вони відпускали цукор за завищеними цінами [20, 2] і їхня діяльність потребувала контролю. Так, 19 червня 1918 р. для задоволення внутрішнього продовольчого ринку Гайсинська міська дума призначила уповноваженого, що мав увійти у переговори з директором місцевого цукрового заводу, з метою попередження спекуляції цукру та вивозу його за межі міста, щоб не видавати продукт місцевим кооперативам перед повідомленням

заводу управі кому він йому видасть і в якій кількості [21, 134 зв. – 135].

Влада вживала заходів для боротьби зі спекуляцією на усіх рівнях. Серед них – Обов'язкова постанова Подільського губерньського старости Кисельова про створення спеціальних комісій під головуванням повітового старости для нагляду за торгівцями (серпень 1918 р.) [22, 2]. 4 жовтня набрав чинності Закон про деякі зміни та доповнення до існуючих законів про продаж цукру, який регулював правила виробництва й продажу цукру, встановлював більш жорсткий правовий контроль над його виробництвом та міри покарання за різні спекулятивні дії (незаконний відпуск, провезення без належних документів, перевищення монопольної ціни тощо) [16, 1]. Однак вони не були ефективними, оскільки спрямовувалися тільки на боротьбу із наслідками, а система розподілу цукру в країні була переглянута лише наприкінці існування Гетьманату, коли Київ перебував в оточенні повстанців, – 3 грудня 1918 р. урядом на таємному засіданні було ухвалено, внесений А. Ржепецьким (очевидно, також таємний), Законопроект про вилучення з обігу на ринку цукру вільного продажу, який, втім, уже не встиг увійти в дію [3, 117].

Отже, за Гетьманату не був організований ефективний розподіл цукру серед населення. Впровадження карткової системи із обмеженою місячною нормою споживання зумовило масу дрібних спекулянтів, які раніше не вживали для себе цукор й відтепер запасали його за картками і перепродавали солодкий продукт за спекулятивними цінами. З іншого боку, поєднання такого способу розподілу цукру із вільним продажем призводило до появи крупних спекулянтів, які прибирали його до рук у великій кількості.

1. <http://linefx.ru/forum/index.php?action=printpage;topic=35.0>
2. Дорошенко Д. *Історія України 1917 – 1923 рр.* – Т. II: *Українська Гетьманська Держава 1918 року.* – Ужгород, 1930.
3. Гай-Нижник П. *Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.).* – К., 2004.
4. Антонович А. *Соціально-економічні перетворення на Поділлі за гетьманату П. Скоропадського* // *Укр. істор. журн.* – 2007. – № 3.
5. Воловик В. *Соціально-економічне становище Поділля наприкінці XIX – початку XX ст.* // *Наукові записки ВДПУ. Серія: Історія.* – Вип. 11. – Вінниця, 2000.
6. *Кое что о сахаре и спекуляции* // *Слово Подолии.* – 1918. – 3 серпня.
7. *Кое что о сахаре и спекуляции (Продолжение)* // *Слово Подолии.* – 1918. – 16 серпня.
8. Сорокина О. *Первая мировая война и Россия* // *История.* – 2002. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://his.1september.ru>.
9. Лозовий В. *Продовольча політика Української держави П. Скоропадського і селянство* // *Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. ун-ту: Іст. науки.* – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 13.
10. Гай-Нижник П. *Торгівельно-промислова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського 1918 р.* // *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів.* – Т. 2. – К., 1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hai-myzhnyk.in.ua>.
11. *Сахар разнесён по квартирам* // *Слово Подолии.* – 1918. – 6 липня.
12. *Сахар и конфеты* // *Слово Подолии.* – 1918. – 6 липня.
13. *Припрятанные запасы* // *Слово Подолии.* – 1918. – 9 липня.
14. *Спекуляция* // *Слово Подолии.* – 1918. – 2 липня.
15. *За спекуляцию* // *Жизнь Подолии.* – 1918. – 19 вересня.
16. *Державний вісник.* – 1918. – 13 жовтня.
17. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.* – Ф. 2196 – Оп. 1. – Спр. 986.
18. *Распродажа сахара* // *Слово Подолии.* – 1918. – 16 серпня.

19. *Ордера на получение сахара // Слово Подолиш. – 1918. – 24 серпня.*
20. *Нарушение правил о торговле сахаром // Слово Подолиш. – 1918. – 16 серпня.*
21. *Державний архів Вінницької області. – Ф. Д-286. – Оп. 1. – Спр. 93.*
22. *Обязательное постановление о борьбе со спекуляцией // Слово Подолиш. – 1918. – 17 серпня.*

В. А. Іващенко

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДИРЕКТОРІЇ УНР (грудень 1918 – листопад 1920 рр.)

Стабільність в економічному та фінансовому житті держави прямо залежить від збалансованості податкової системи та законодавства. Нині в Україні триває процес реформування податкової системи. Він вимагає залучення до практики досвіду попередніх періодів для уникнення типових помилок. Саме тому вивчення нормативної бази податкової політики в українському селі часів Директорії є актуальним у сучасних умовах.

Окремі аспекти досліджуваної теми знайшли наукове висвітлення в українській та зарубіжній історіографії [1]. Однак спеціального дослідження, присвяченого податковому законодавству доби Директорії УНР в українському селі, поки що немає. Автор статті ставить за мету висвітлити становлення податкового законодавства Директорії УНР в українському селі впродовж грудня 1918 – листопада 1920 рр. Об'єктом вивчення є законотворча діяльність урядів УНР часів Директорії, предметом – податкові норми, що стосувалися українського селянства.

Історичні джерела дозволяють стверджувати, що питання оподаткування українського селянства, поряд з іншими проблемами податкової системи, були одними з пріоритетних для керівництва УНР доби Директорії, але будь-які кардинальні трансформації у революційних умовах були недоцільними. Тому недивним було те, що у сфері прямого оподаткування чинними лишалися закони, які діяли за імперських часів та Гетьманату.

У першій половині 1919 р. урядові ініціативи стосувалися збору податків та заборгованостей, які числилися за платниками за попередні періоди і визначалися як недоплата. Показовим у цьому відношенні був закон, ухвалений Директорією 26 січня 1919 р., „Про зміну порядку налічення пені за невчасний внесок до скарбу податків: поземельного з бувших приватних землевласників, з нерухомого майна у містах, посадах та містечках, промислового, подоходного, та на приріст прибутків” [2, 307зв.]. Відповідно до нього, пеня нараховувалася з другого місяця несплати у розмірі 1 % в день при розмірі боргу до 500 грн. При заборгованості 500 – 2000 грн., пеня становила два відсотки у день, у розмірі 2000 – 10000 грн. – 3%, більше десяти тисяч гривень – 4% [3, 1].

Надалі уряд став на шлях поступової натуралізації податків. Перші спроби натуралізації податків були пов'язані з проведенням аграрної реформи. 8 січня 1919 р. Директорія ухвалила закони „Про землю в Українській Народній Республіці” [1, 134] та „Про додаткове наділення землею козаків Української Народної Армії” [4, 9]. Вони декларували безкоштовне наділення селян землею. Величезний дефіцит бюджету змусив уряд відмовитися від практики безкоштовного наділення селян землею. Порядком розрахунку селян із державою регулювався постановою „Про тимчасове користування землею в 1919 р.”. Безземельні і малоземельні селяни, які отримували землі з державного фонду, мали сплатити

третину урожаю ярого хліба та відшкодувати вартість оранки та сплатити всі належні податки [4, 7].

Підтвердження про натуралізацію виплати податків ми знаходимо у протоколі засідання агрономічних комісій при Подільському губернському з'їзді. Для розрахунку селян з державою, встановлювалася норма – не менше 2-х пудів зерна з 1 дес. або не більше 1/3 врожаю [5, 13]. Після прийняття земельного закону держава стала власником земель, тому питання їх оподаткування лишилося відкритим. 29 вересня 1919 р. у приміщенні Подільської губернської народної управи відкрилася нарада, предметом діяльності якої стало обміркування питання про податки та різні збори з колишніх поміщицьких земель [5, 139].

24 жовтня 1919 р. до всіх повітових і губернських управ було надіслано „роз'яснення”, в якому Міністерство земельних справ для того, щоб уникнути затримки з виплатою всіх земських податків за 1919 р. на землі державного фонду, пропонувало дотримуватися визначеного порядку. До відповідної повітової земельної управи надсилались окладні листи на кожне господарство з розміром більше 15 дес. землі, список цих господарств (виписки з окладних книг за 1919 р.) з зазначенням місцезнаходження землі (в якому селі), кількості податків. Податки на державну землю нараховувалися на загальних підставах після затвердження розкладок земськими зібраннями в таких розмірах, як і з інших подібних земель. Списки господарів, яким лишалося 15 дес. земель, отримувалися народною управою в повітовій земельній управі. Податкові вимоги волосних земельних управ подавалися до повітової народної управи. Для надсилання податкових вимог повітовим земельним управам відводився тижневий термін [5, 207].

Міністерство фінансів підвищило старі ставки оподаткування, прагнуло „удосконалити” методи стягнень, новим стало введення податку на предмети розкоші. Підрахунки у Кам'янець-Подільській губернії показали, що за місяці з грудня 1918 р. податки – поземельний, прибутковий та інші – були внесені до скарбниці у значно більшому розмірі, ніж очікувалось [6].

В умовах стрімкого падіння національної валюти держава робить надзвичайний крок запроваджуючи 26 серпня 1919 р., хлібну повинність на урожай 1919 р. [2, 20]. Ще 19 і 21 липня 1919 р. при Міністерстві народного господарства відбулася нарада, предметом якої стало вироблення остаточного проекту закону про хлібну повинність [7]. Відповідно до законопроекту рахуну „Про хлібну повинність”, який згодом остаточно був затверджений, податкові ставки для селян визначалися таким чином: господарства з розмірами землі до 2-х дес. звільнялися від оподаткування, 2-3 дес. – 3 пуд., 3-4 дес. – 6 пуд., 4-5 дес. – 8 пуд., 5-6 дес. – 12 пудів, 6-7 дес. – 17 пуд. і так далі. Господарства з площею землі більше 15 дес. сплачували 93 пуди. З решти десятин увесь урожай від повинності звільняв, як і площі, що були засіяні цукровим буряком, та землі, які отримали малоземельні селяни.

За хліб держава платила за твердими цінами. За невчасну здачу хліб забирали безоплатно, за невчасний продаж – накладався штраф у десятикратному розмірі. Контроль за виконанням закону покладав на сільські комітети, які скликалися наказом повітового комісара [8].

Що стосується користування додатковим земельним фондом, то 12 вересня 1919 р. Міністр земельних справ затвердив необхідні для цього умови. Земля надавалася малоземельним селянам, які зобов'язані були вносити державі кожен 4 сніп, тобто 25% врожаю. Ця норма коливалася. Так, за несприятливих умов вона не могла бути нижчою 8 снопів [9]. Відповідальність за збереження хліба лежала на сільських громадах, а за